Sixten Rönnow

SVENSKT INDUSTRI- OCH HANDELSMUSEUM 1895—1909

En föregångare till Tekniska Museet behandlas i det följande av Fil. Dr Sixten Rönnow.

Chicago-utställningen 1893.

Impulser från 1890-talets i flera avseenden raskt frammarscherande U. S. A., närmare bestämt från 1893 års världsutställning i Chicago, officiellt benämnd »World's Columbian Exposition», stodo bakom det första uppslaget till ett svenskt industri- och handelsmuseum. I nämnda världsutställnings storslagna »Machinery Hall», avdelning kraftmaskiner, förekom en utställning av Gustaf de Laval's Ångturbinfabriks produkter: ångturbiner, turbindynamos, turbinsprutor m. m. Denna grupputställning hade arrangerats i maskinhallen av en de Lavals nära medarbetare i Stockholm Direktör Reinhold Hörnell (1851, 1902), vilken vistades i Chicago och andra städer i Staterna under tiden april—december 1893. På utställningen sammanträffade han bl. a. med dåvarande statsgeologen Dr Hjalmar Lundbohm, som var juryman vid Mining department, och diskuterade med honom planerna på inrättandet av ett industri- och handelsmuseum i Stockholm, ett förslag som vann Lundbohms livliga gillande. Hörnell sammanträffade vidare hösten 1893 med en rik svensk-amerikan, Trädgårdsmästare P. S. Peterson i Chicago, som skänkte 1 000 dollar kontant till inköp av amerikanska redskap, modeller och maskiner, avsedda till det föreslagna museet, vilka inköp Hörnell snart ombesörjde. Idén till museets grundande hade han fått på industriavdelningarna på världsutställningen och från de med impuls därifrån snart uppblomstrande amerikanska handelsmuseer, som uppstodo strax efter världsutställningens avslutande, främst Commercial Museum i Philadelphia (initiativtagare William P. Nilson och från 1900-talets början världens största museum i sitt slag[1]) och de liknande museerna i Minneapolis och St. Louis, vilka Hörnell besökte »in the making» på hösten 1893, troligen i samförstånd med sin uppdragsman i hemlandet, Gustaf de Laval.

St. Louis-museet.

Särskilt St. Louis-museet beskrives av Hörnell på ett sätt, som mycket påminner om det senare av honom ordnade museet i Stockholm: »I byggnaden inrymdes ett stort auditorium i form av teater med en mindre scen, närmast lika Urania i Berlin, varest fysiska experiment kunde göras, föreläsningar hållas m. m. I källarvåningen fanns maskineri för lämnande av drivkraft åt sådana utställningsföremål, som borde visas i gång, och denna kraft kunde även tagas i anspråk för visandet av nya uppfinningar, som sökte sig väg till allmänheten.»[2]

Reinhold Hörnell medförde sina i Staterna inköpta modeller och föremål till Stockholm i december 1893 och ordnade dem till en separatutställning februari—maj 1894, kallad »Rose Hill-utställningen», avhållen i Industripalatset vid Karlavägen 30.[3] Namnet tog han från Trädgårdsmästare Petersons egendom Rose Hill vid Chicago för att hedra den man, som ju skänkt medel till inköpet av utställningsföremålen. Utställningen lockade många intresserade åskådare, tillträdet var fritt, och »man såg intresserade industriidkare, som kopierade modellerna, av vilka somliga lånades ut för efterbildning». Efter utställningens slut konstituerades en kommitté, Rose Hill-kommittén, med ändamål att försälja föremålen företrädesvis till sådana personer, som kunde använda dem som modeller för sin fabrikation. Ett antal verktyg sändes till Eskilstuna och köptes där till största delen av stadens fabrikanter. Försäljningen inbragte en summa på 1.953,97 kr, som överlämnades jämte de icke försålda verktygen, redskapsmodellerna m. m. till Svenskt Industri- och Handelsmuseum den 18. maj 1896.

Gustaf de Laval.

I början av 1895 framträder inför offentligheten den man, som hela tiden stått bakom Hörnells åtgärder för museets bildande, den vid denna tid mycket omtalade Gustaf de Laval. Han var sedan 1894 ledamot av riksdagens Första kammare och väckte där en motion den 27. januari 1895 »om anordnande i Stockholm av en ständig utställning av råvaror, som införas till Sverige m. m.» Motionens inlämnande var ett led i de Lavals åtgärder att säkerställa museets ekonomiska existens, ehuru den råvaruutställning av importvaror, som föreslås bli anordnad på statlig bekostnad, endast skulle bli en del av det planerade museet. Då det kan vara av intresse att ta del av de Lavals motivering av det begärda statsanslaget, anföres här motionen in extenso:[4]

Om man granskar siffrorna för den årliga varuimporten till Sverige, skall man finna, att importen utgöres till huvudsaklig del av sådana varor, varav även en betydlig inhemsk tillverkning äger rum. En del av importen utgöres dock dels av varor, som icke ännu frambringas i vårt land såsom t. ex. petroleum, dels som icke någonsin komma att frambringas här hemma såsom exotiska kryddor, kaffe, te, kakao, bomull o. s. v. Dessa sammanräknade utgöra dock icke mer än kanske 125 mill. kr. av den till 330 mill. kr. uppgående importen. En mycket betydlig del av återstoden, bortåt 200 mill., skulle vi kunna framställa hemma, om vi handlade klokt, på samma gång tillgodogörande oss det tillfälle till odling och utveckling, som ett ordnat arbete giver. Företagsamheten

har visserligen på senare år ökats, men att besegra den invanda konkurrensen från utlandet har sig, helt naturligt, ej så lätt.

Då likväl här, såsom på andra områden, ordning och överskådlighet skulle lätta arbetet, får jag härmed hemställa

att riksdagen ville besluta en skrivelse till Kongl. Maj:t om anordnande, i samband med tullverket, här i Stockholm av en permanent exposition av lämpliga prover av varor, som till riket importeras, i förening med en enkel och tydlig statistik över sagda import.

Museets grundande.

Motionen avslogs av riksdagen, men varuutställningen kom dock senare till stånd inom Svenskt Industri- och Handelsmuseum, som grundades 16. september samma år (1895). Hörnell hade av politiska skäl — det var i de ivriga tulldebatternas tid — på sommaren 1895 brutit med Rose Hill-kommittén, som hade till ordförande dåv. Kommerserådet Th. Nordström, vice ordförande Kamrer F. Berg, sekreterare Hörnell, kassaförvaltare Dr Hj. Lundbohm och revisor Ingeniör C. A. Flodqvist. Han fick i stället löfte om ekonomiskt stöd av de Laval. Vid ett sammanträde bildades »Föreningen för ett Svenskt Industri- och Handelsmuseum» med följande styrelse: ordförande de Laval, sekreterare Direktör Hörnell, kassaförvaltare Fil. Dr Martin Ekenberg, övriga styrelsemedlemmar Direktör John Bernström och Ingeniör Tycko Robsahm samt revisorer Civilingeniör Carl Robert Lamm och Disponent C. Fr. Sjöström med Med. Dr A. G. Ekstrand som suppleant. Gustaf de Laval meddelade, att han för att trygga föreningens första tillvaro och möjliggöra dess utveckling överlämnade 10.000 kr under vart och ett av museets två första år. Museet hade redan förhyrt lokaler i Birger Jarls bazar vid Birger Jarlsgatan 7, i det 1889 nybyggda hörnhuset, en trappa upp.

Program.

För att få museiföremål meddelades, att svenska industriidkare och köpmän ägde rätt att kostnadsfritt utställa prover av sina alster och varor i museet. Samtidigt antogs ett av Hörnell utarbetat program för museets verksamhet. Det skulle innehålla två stora avdelningar, den svenska och den utländska. Den *svenska* avdelningen fick till uppgifter, att »samla alster av svensk industri, icke blott för närvarande tid, utan även, om det låter sig göra, åstadkomma historiska samlingar av svenska industrialster; samt vidare att samla och ordna svenska råvaror och naturliga produkter såsom trä, malm, lera, sten, kol m. m. och tillhandahålla uppgifter över de olika rudimateriernas egenskaper samt var de förefinnas såväl i naturligt tillstånd som ock i handeln; att tillhandahålla besökande fullständiga och opartiska

uppgifter, var de utställda industrialstren finnas tillgängliga i handeln; att anskaffa fotografier över större byggnadsföretag och industriella verk samt större maskiner; att anordna föreläsningar i varukännedom; att katalogisera, ordna och märka utställningsföremålen, så att de bliva lätt åskådliga för besökande; att hålla museet tillgängligt för allmänheten såväl söckendagar som söndagar; samt att söka grundlägga ett bibliotek av litteratur, särskilt omfattande industri och handel ävensom priskuranter och kataloger».

Programmet för den *utländska* avdelningen innehöll: »Att med ledning av utländska facktidningar söka förmå firmor, som annonsera om sina tillverkningar, att såsom gåva överlämna ett exemplar av desamma till museet; att tillhandahålla allmänheten dessa föremål; att på lämpligt sätt taga reda på hit till landet importerade nyheter inom industriens och handelns område och att söka göra dem nyttiga för svenska industriidkare, köpmän och hantverkare; att söka samla de utländska rudimaterier, som användas inom den svenska industrien och söka erhålla standardprov på de handelsvaror, som importeras från utlandet; att söka anskaffa i utlandet förekommande för industrien och hantverkerierna praktiska verktyg; att på blivande större utställningar uppsamla alla de tryckalster, priskuranter och broschyrer, som förekomma, och att ordna dem i grupper, så att de bliva lätt överskådliga; samt att för tillgängliga medel på utställningar i utlandet inköpa sådana nyheter inom handelns och industriens område, som icke kunna påräknas som gåvor».[5]

Lokaler.

Museilokalerna bestodo av ett entrérum, använt till kontor, och två större utställningssalar. Cirkulär utsändes till in- och utlandet, montrar anskaffades, salarna möblerades, men det gick trögt med att få ledamöter in i museiföreningen. »Intresset började dock vakna hos mången, mest tekniker, och det förtjänar omnämnas, att Kemistsamfundet och Uppfinnareföreningen hade sammanträden bland samlingarna». Museet antog i mars 1896 museiföreningens kassaförvaltare Fil. Dr Martin Ekenberg till intendent, en befattning, som denne meriterat sig för genom museistudier vid varumuseet Imperial Institute i London och som han behöll till 1898.

Industripalatset.

En stor dag för de Laval och hans medhjälpare blev den 15. december 1896, då museet öppnades för allmänheten. Tack vare de Lavals storslagna ekonomiska medverkan hade museet fått en ny, mera representativ lokal, nämligen i Industripalatset vid Karlavägen

30. Denna sedermera nedbrunna utställnings- och teaterbyggnad hade tidigare använts till cirkus och sedan, under 1890-talets förra hälft, till enskilda handelsfirmors expositioner och dylikt.[6] Rose Hill-utställningen hade avhållits där 1894, marinstyrelsen visade i samma lokal samtidigt pansarbåten Götas modell, och industrifirmor tävlade om att där uppställa ståtliga och originella montrar. En ansjovisfabrik uppsatte en monter, ritad av Arkitekt Hugo Rahm, i form av ett kastell, med kolonner av ansjoviskaggar och ett torn av 2 000 ansjovisburkar.[7] Våren 1896 hade Hörnell för de Lavals räkning inköpt Industripalatset på exekutiv auktion för 150.000 kr. Hela byggnaden genomgick reparation och modernisering för avsevärda belopp, innan museet flyttade dit i augusti 1896. Man fick stora utställningslokaler med värmeledning, elektrisk belysning (något då ännu ganska ovanligt), ett auditorium rymmande 300 personer samt ett enkelt men gott nykterhetskafé.

Före invigningen höll Hörnell vid en pressvisning ett tal, vari han sakkunnigt omtalade en rad liknande museer i Förenta staterna och Europa samt fortsatte: »Som herrarna se, är lokalen ganska stor, och den blir därför ej lätt att fylla. Men en gång fylld skall den kunna värdigt tävla med de förnämsta i Europa. Det är vår avsikt att så småningom utveckla museet, och att under tiden till billigt pris upplåta överskottsutrymmet till sådana personer eller firmor, som vilja av sina varor göra större eller mindre utställningar. Vidare har styrelsen beslutat att kostnadsfritt upplåta övre läktaren åt målare, bildhuggare och arkitekter för permanenta eller periodiska utställningar. Det rum, vari vi nu befinna oss, benämnes auditorium och skall kostnadsfritt upplåtas till sammanträden åt hemlösa föreningar. Medel äro anslagna till en serie föreläsningar i varukännedom, vilka under nästa månad skola taga sin början. Det skall ock bliva sörjt för livets nödtorft inom denna lokal, men vad spirituösa drycker vidkommer, så har styrelsen ansett sådana ej förenliga med museets ändamål. Rättighet till utskänkning av sådana skall visserligen beviljas, men den kommer endast att tagas i anspråk vid särskilda tillfällen och vid föreningars sammanträden. Mången kommer kanske att invända, att ett publikt ställe utan spirituosa i vårt land ej kan existera, och jag har redan hört uttalanden i den riktningen, men det kan ju dock ej vara något ont uti att försöka vinna målet utan detta medel, och det är ju ej otroligt, att allmänhetens sympatier kunna komma just på denna grund.»[8]

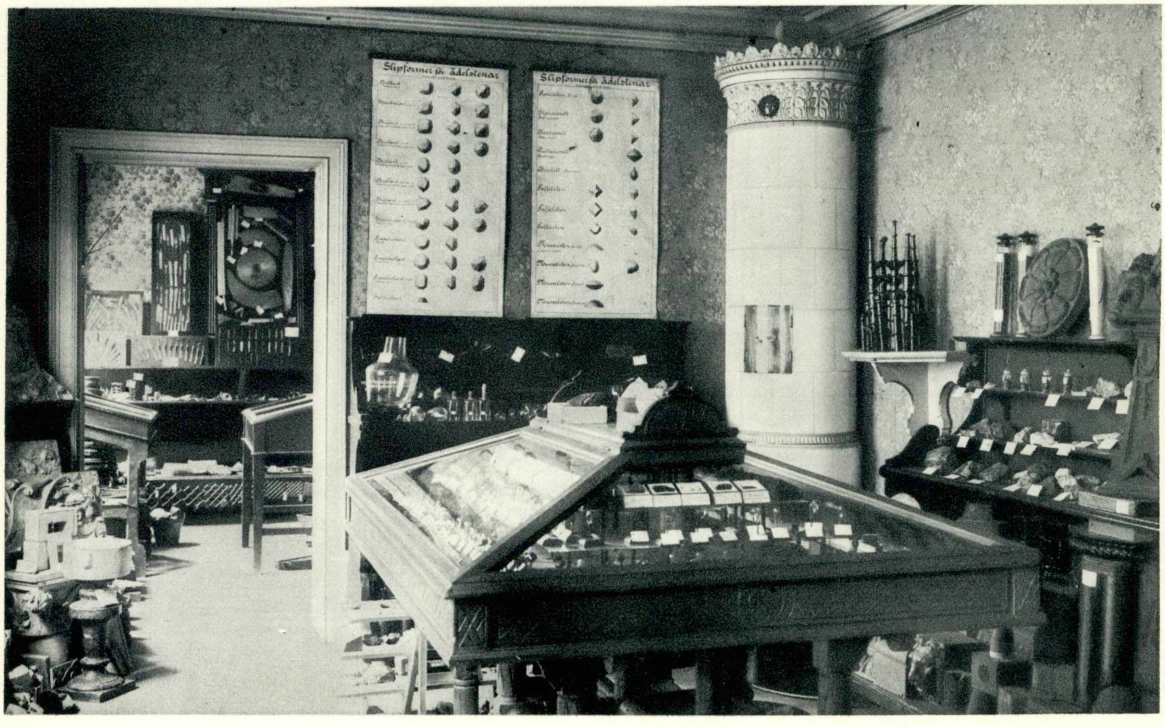
Industri- och Handelsmuseet var 1896—97 inrymt i Industripalatset, Karlavägen 30, en 1888 uppförd cirkus- och teaterbyggnad, nedbrunnen 1913. Foto 1896. — Stockholms Stadsmuseum.

Industripalatsets rotunda upptogs i mitten av en musikrestaurant. Utmed ryttargången däromkring lågo utställningslokaler för industrifirmor. Foto 1893. — Stockholms Stadsmuseum.

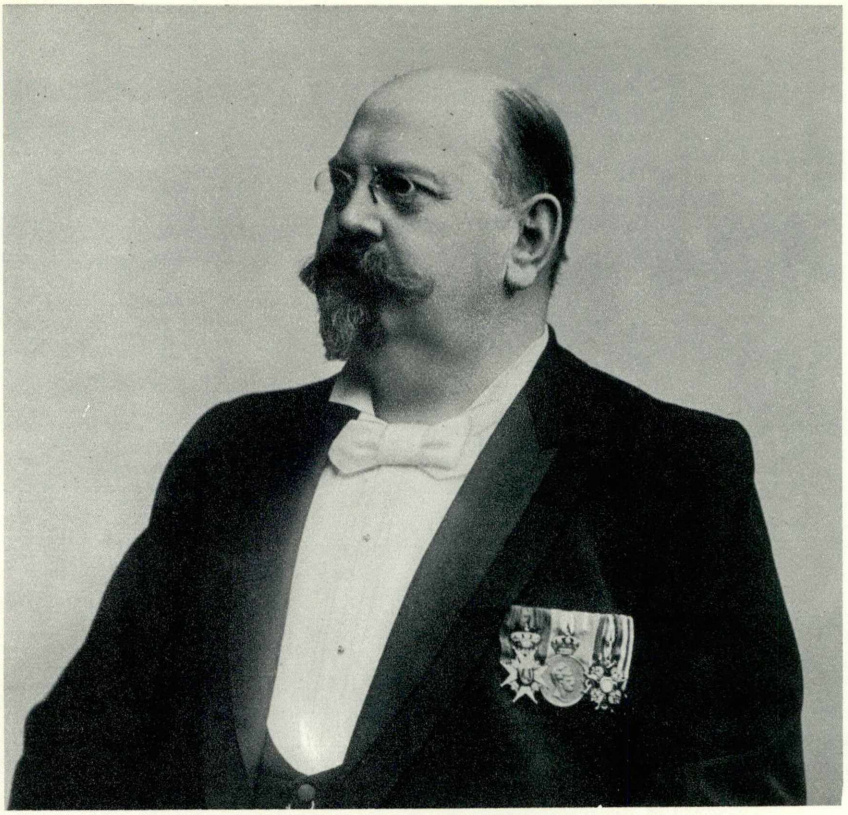

Byggnadsavdelningen i Industri- och Handelsmuseet, Regeringsgatan 40, samt museets »stenrum» med monter för ädelstenar och kopior av berömda diamanter. På väggmontrar prov på täljsten, terrakotta, deglar m. m., i fonden monter för glastillverkning. Foto 1901. — Tekniska Museets arkiv.

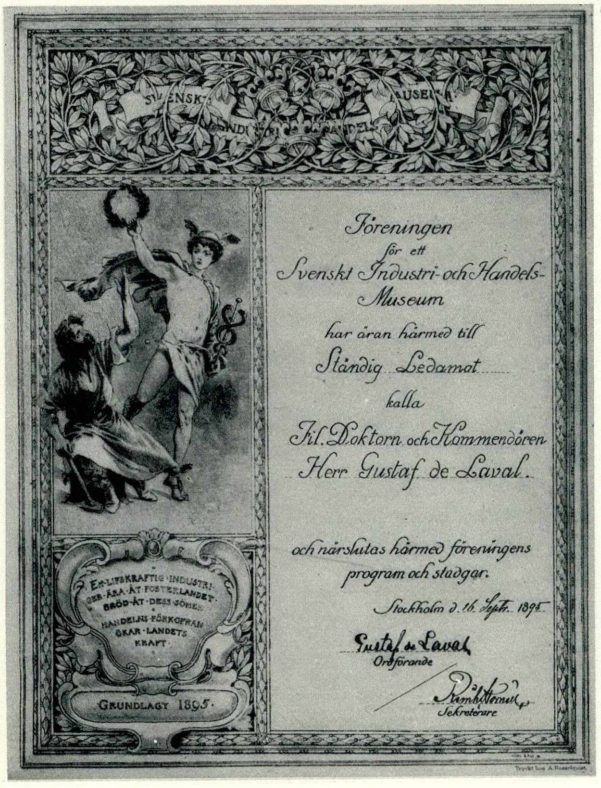

Rummet för kemisk industri i Industri- och Handelsmuseet, Regeringsgatan 40. I bakgrunden avdelningar för gödningsämnen och socker m. m. Foto 1900. — Tekniska Museets arkiv.

Reinhold Hörnell (1851, 1902).

Diplom ritat av Agi Lindegren och Victor Andrén för Föreningen för ett Svenskt Industri- och Handelsmuseum. — Tekniska Museets arkiv.

— Museet är tillkommet under nio månader, slutade Hörnell, och kan således ej vara vad det borde vara och vad det kan bliva — om pressen vill giva företaget sin kraftiga hjälp.

Museet fick sin plats i den forna ryttargången. Över dörrarna till de olika sektionerna lästes följande av museiledningen författade deviser, vilka betraktades som museets valspråk:

HANDELNS FÖRKOFRAN ÖKAR LANDETS KRAFT — EN LIFSKRAFTIG INDUSTRI GER ÄRA ÅT FOSTERLANDET, BRÖD ÅT DESS SÖNER — SNABB SAMFÄRDSEL ÄR UTVECKLINGENS GRUNDVAL.

Föremål.

Vid starten inrymde museet omkring 2.500 nummer, indelade i 443 grupper. Museiföremål nr 1 utgjordes enligt den ännu bevarade diarieboken av en flaska vinättika, skänkt 4. oktober 1895 av Th. Winborg & Co., Stockholm. Accessionernas frekvens under vart och ett av åren 1895—1909 framgår av nedanstående tabell.

År	Antal nr	År	Antal nr
1895	289	1902	190
1896	2806	1903	26
1897	3783	1904	24
1898	1680	1905	159
1899	2	1906	93
1900	221	1907	21
1901	277	1908	93
		1909	24

Detta noggrant förda diarium förtecknar inalles 9.732 accessioner av den mest skilda beskaffenhet.[9]

Museets innehåll dominerades redan från början av den svenska avdelningen. Den indelades nu i sin tur i två avdelningar, en råämnes- och en form-avdelning. Den förra uppvisade en mängd i glasmontrar bevarade råämnen, »som hantverkaren, fabrikanten eller köpmannen befattar sig med», såsom metaller, kemikalier, träsorter, frön och dylikt. Formavdelningen »avsåg det olika utförandets ändamålsenlighet» och inrymde i montrar och skåp en mängd föremål, redskap, verktyg och produkter, särskilt sådana, som tillverkaren avsåg för export. Museiledningen hade planer att utveckla denna avdelning till ett speciellt exportmuseum, d. v. s. där utställa sådana varor, som man var van vid i de stora exportländerna och därför gärna ville köpa från Sverige. Motiveringen, som här anföres, vittnar om över-

tygelsen att hela världen stod öppen för svensk exportindustri: »En japanes, en brasilianare, en italienare vill icke ha samma form t. ex. på en kniv, utan han köper av den fabrikant, som levererar just den vara, han av gammal vana tycker mest om.»[10]

I Industripalatset hölls museet öppet varje dag mellan kl. 9.30 fm till 5 em, och tillträdet var fritt. Fast anställda tjänstemän voro Hörnell som museichef och Ekenberg som intendent samt mera tillfälligt några unga damer: Fil. kand. Naima Sahlbom som amanuens, Fröken Edit Barth som extra ord. amanuens och Fröken Ingrid Peterson som kassör.

Föredrag.

Det blev svårt att skaffa medlemmar i museiföreningen, som skulle bidraga till att ekonomisera museets existens. Årsavgiften var 10: — kr, ständig avgift 200: — kr. Man sökte stimulera allmänheten genom att på nyåret 1897 avhålla en serie populärvetenskapliga föredrag, som höllos i museets auditorium och med museets föremål som åskådningsmaterial. »Glädjande att omnämna voro dessa föredrag mycket talrikt besökta», rapporterar föreningens första årsredogörelse. Föreläsare och ämnen voro: Reinhold Hörnell »Om industri- och handelsmuseer», Ingeniör G. A. Wennerström »Om textilämnen, flätverk och vävnader», Med. Dr A. G. Ekstrand »Om brännvin och vin», Dr Martin Ekenberg »Om ädelstenar och andra till smycken använda naturalier», Docent Klas Sondén »Om näringsmedel i allmänhet, särskilt mjölk och dess produkter», veterinären Medicinalrådet Gustaf Kjerrulf »Om våra slaktdjurs kött, dess beskaffenhet i normalt och sjukligt tillstånd» och Överlärare John Landin »Om alkoholhaltiga njutningsmedel (kaffe, té, kakao och tobak)».[11]

1897.

Museiledningen motsåg utställningsåret 1897 med stora förhoppningar, som delvis gingo i uppfyllelse. Samlingarnas numerär uppgick vid årets slut till omkring 8.000 föremål, besökarantalet ökades betydligt, liksom antalet medlemmar i museiföreningen, men de ekonomiska bekymren ökades samtidigt, till stor del på grund av museets alltför stora lokaler. Gustaf de Laval hade t. o. m. 1897 överlämnat kontant 16.500 kr till museets verksamhet utöver husinköps- och ombyggnadsutgifterna. Hans medverkan till museets fromma kunde icke längre påräknas då hans ekonomiska tillgångar sinat i samband med likvidation av två av honom bildade stora bolag. I november 1897 lät han Hörnell sälja Industripalatset till en norsk köpare, ägaren av Kristiania tivoli B. H. Jacobsen, vilken i samma lokal skulle förvisa exotiska folkslag och andra tivoliattraktioner. Vid försäljningen upp-

kom en nettovinst på 6.200 kr till museets fördel, som användes till att betala skulder och bekosta montrar m. m. i nya lokalen.

Ny lokal.

Museet flyttade 15. december 1897 till sin tredje lokal, den av Hörnell förhyrda 11-rumsvåningen i huset Regeringsgatan 40, en trappa upp. För egen räkning innehade Hörnell redan förut i samma hus en kontorsvåning på åtta rum, som låg intill museivåningen och som senare delvis disponerades av museet. Museisamlingarna omfattade vid inflyttningen omkring 9.000 nr, medlemsantalet i föreningen hade stigit till 130 medlemmar, men ekonomien var fortfarande osäker, ty de beräknade utgifterna i den nya lokalen uppgingo till omkring 10.000 kr per år (i Industripalatset hade utgifterna 1897 stigit till 20.500 kr). En betydande fördel ansågs vara, att museet nu flyttat till en centralare plats än förut. Det besöktes nu ganska flitigt av elever från Tekniska Högskolan, Tekniska Skolan och Schartaus Handelsinstitut. Vidare, säger Hörnell, hade museet äran mottaga besök av Hertigen av Skåne (nuvarande Kronprinsen), utrikesministern Greve Ludvig Douglas, Statsrådet Krusenstierna m. fl. kända personer samt en ganska stor mängd utlänningar. I föreningsstyrelsen hade Ingeniör Robsahm och Dr Ekenberg avgått och ersatts med Dr Ekstrand och Klas Sondén.

Reinhold Hörnell, som i Gustaf de Lavals många bolag var dennes mångbetrodde man, kunde icke ägna sin dagliga arbetstid åt museets rent organisatoriska angelägenheter. I mars 1898 anmärktes i museiföreningens sekreterareberättelse, att av museets nu i tolv rum inhysta 9.000 föremål omkring 2.000 ännu icke hunnit diarieföras. Antalet medlemmar i föreningen, vars årsmöte denna gång hölls under ordförandeskap av Civilingeniör Alf Larsson, en nära vän till ordinarie ordföranden de Laval, utgjorde nu 170 stycken. På våren samma år tillökades museet med ett kemiskt laboratorium, avsett för kontrollundersökningar, för framställning av diverse preparat och för preservering av sådana utställningsföremål, som äro underkastade förskämning. Laboratoriet kom till stånd genom frikostiga gåvor från olika firmor.

Handelsföreningen.

Emellertid syntes de ekonomiska bekymren för museets fortsatta existens ha vuxit museiföreningens styrelse över huvudet. På sammanträde den 14. september 1899 överlämnade den museets alla samlingar med omkring 9.000 nummer som gåva till Sveriges Allmänna Handelsförening och samtidigt beslöts, att museiföreningen skulle upplösas. Handelsföreningen skulle som sin välfångna egendom bruka och

nyttja museets samlingar med montrar och inventarier, som denna förening för gott syntes. Museets övergång till Handelsföreningen hade förberetts av Hörnell, som till museiföreningens årsmöte den 9. augusti 1899 inlämnade ett av honom den 24. juli samma år undertecknat förslag till museets överlämnande. Enligt kalkyl skulle årsutgifterna för museet uppgå till 4.500 kr. För att delvis täcka denna summa hade Hörnell hos AB Separator utverkat ett årligt anslag av 500 kr, avsett att utgå under fem år till hyresbidrag eller museets underhåll. Själv åtog han sig att under minst ett år kostnadsfritt ha tillsyn över museet. Vid Handelsföreningens årsmöte mottogs museet som gåva och ett årsanslag på 4.000 kr beviljades för närmaste året, men med förbehåll, att »om ej statsanslag till erforderligt belopp erhölles och tillräckliga bidrag på enskild väg icke heller kunde vinnas, museet i så fall finge återlämnas eller på annat sätt disponeras!»[12]

Det är tydligt, att Handelsföreningens styrelse endast med tvekan åtog sig museets sak och detta med tanke på dess klena ekonomi. Den första åtgärd Handelsföreningen vidtog för museet var också att den 27. oktober 1899 inlämna en utförlig skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om ett statsanslag på 15.000 kr för år 1900. Föreningens kostnadskalkyl för »ett efter svenska förhållanden väl ordnat handelsmuseums uppehållande och förkovran» slutade på 22.500 kronor i årsutgifter, alltså en fem gånger så stor summa, som den som Hörnell nämnt vid museets överlämnande. Föreningens ansökan åtföljdes av två bilagor, först ett intyg av tre sakkunniga, Professor G. R. Dahlander, Rektor Victor Adler och Rektor Åke W:son Munthe, vilka vitsordade museets »ytterst värdefulla samlingar och att det utan tvivel väl förtjänar att vidmakthållas och utvecklas». Vidare följde ett av föreningen tryckt program, mera omfattande än det tidigare.[13]

Vid museets överlämnande till Handelsföreningen hade Hörnell erbjudit sig att utan ersättning tillsvidare arbeta i detsammas tjänst, men till hans besvikelse antogs icke detta erbjudande.[14] I stället utsåg föreningen civilingenjören och docenten, sedermera Professor Klas Sondén till museets intendent, och denne kvarstod som sådan under tio års tid till museets upplösning 1909.

Den gamla museiföreningen upplöstes, och i stället lät Handelsföreningen i oktober 1899 utfärda en inbjudan till industriidkare, köpmän och andra att bli medlemmar i det nya »Samfundet för främjandet af Svenskt Industri- och Handelsmuseum», vars styrelse ut-

gjordes av Handelsföreningens förvaltningsutskott med Carl Bengtson som ordförande 1899—1902 och Viktor Ramstedt som ordförande från 1903. Årsavgiften i det nya museisamfundet blev 5 kr., ständig avgift 100 kr., alltså hälften mot avgifterna i den gamla museiföreningen. Samfundet ägde i augusti 1900 11 ständiga och 268 årligt betalande ledamöter.

Museet fortsatte sin verksamhet i huset Regeringsgatan 40, där det nu hade 17 rum till sitt förfogande i första våningen. Lokalerna höllos avgiftsfritt öppna för allmänheten alla helgfria dagar, utom fredagar, mellan kl. 10 fm.—3 em. samt söndagar kl. 1—3 em. Museet var under detta sitt sista skede (1899—1909) uppdelat på följande avdelningar: varuprovsamlingen, som var den egentliga förevisningssamlingen för allmänheten, byggnadsavdelningen med standardprov å byggnadsmaterialier, tullavdelningen, undervisningsavdelningen, som skötte populärföredrag i varukunskap, och informationsavdelningen, som omfattade bibliotek, arkiv med handelskalendrar, priskuranter o. a. firmatryck. Den senare avdelningen stod allmänheten till tjänst med upplysningar om firmaadresser o. dyl., som kunde tjäna industriens och handelns ändamål, samt med goda råd i handelstekniska import- och exportfrågor.

Om utseendet av museilokalerna kan man göra sig en föreställning med ledning av fotografier av vilka här några reproduceras. I »stenrummet» stod i mitten en monter med museets pretiosa, en ganska fullständig samling efterbildningar av världens största och mest omtalade diamanter (Stora Mogul, Koh-i-noor, Regenten, Orloff m. fl.) och ädelstenar samt en rätt vacker samling av äkta, om än icke så dyrbara stenar. Till denna monter anslöto sig väggplanscher över slipformar för ädelstenar. Utmed rummets väggar stodo olika grupper av till svensk sten- och lervaruindustri hörande föremål: prydnadsföremål av Handöls täljsten, prov på tegel, stengods, terrakotta, deglar etc. samt en monter med redskap för glasblåsning och tillverkningsserier av glas. Intill detta rum låg ett annat för järn- och stålvaror, mest manufaktur, och på andra sidan låg rummet för kemisk industri, kanske museets ståtligaste och i mitten prytt av en stor, pyramidformad monter med hyllor för en mängd glasflaskor, innehållande såväl råa som renade produkter från olika kemiska fabriker. Vid ena väggen stod ett »sockerskåp» med överst en rad sockertoppar, därunder en provsamling av »socker och dess kusin i kemiskt avseende, stärkelse» samt prov på mjöl, gryn, glykos, sirap,

melass o. s. v. I närheten funnos hyllor för gummi arabicum och hartser, för lim och dess råvaror, för färger, fernissor, asfalt och petroleum (här bl. a. den på Stockholmsutställningen 1897 utställda Nobelska kollektionen), vidare för artificiella gödningsämnen med biprodukter o. s. v. Till museet hörde en mindre föreläsningssal, utrustad med skioptikonapparat. Museiföreståndaren Sondén hade givetvis ett eget rum, och bredvid detta låg ett rum för Handelsföreningens sekreterare och kamrer E. G. Sundberg. Som dennes biträde var 1900—1910 anställd Fru Olga Anglin, som välvilligt till Tekniska museet överlämnat ovannämnda fotografiserie och meddelat upplysningar om museets skötsel. Enligt hennes utsago voro utom de nyssnämnda även två dalkullor iklädda nationaldräkter permanent anställda vid museet. Deras uppgift som museipersonal var att vägleda den besökande allmänheten, men framförallt att icke släppa besökarna på egen hand i salarna och se till att de besökande icke medtogo några föremål.

Från 1899 meddelades i Handelsföreningens organ, Sveriges Allmänna Handelsförenings månadsskrift, noggranna uppgifter om museets accessioner, vilka huvudsakligen föllo inom varuprovsamlingen och informationsavdelningen.

Under år 1901 renoverades museilokalerna och utvidgades med tre rum, framförallt med en ny föreläsningssal, som invigdes den 30. december 1901 med tal av Grosshandlare Carl Bengtson och i närvaro av en samling kända personer inom handelns och industriens områden såsom finansministern Greve Hans Wachtmeister, Generaldirektör Richard Åkerman, Kommerseråden Rehbinder, Pihlgren och Günther m. fl. Föreläsningssalen avsågs som lokal dels för en ny serie populärföreläsningar i varukunskap, dels för lärare, som ville meddela undervisning i samma ämne och då medtaga skolklasser till museet, vars samlingar demonstrerades. Tullavdelningen utvidgades från 1900 betydligt och sköttes av Förste kontrollören vid tullhuspackinspektionen P. J. E. Ruus. En ny avdelning var byggnadsavdelningen, innehållande prov på byggnadsmaterialier, som förut varit fördelade bland övriga utställningsföremål, men nu sammanfördes. Denna avdelnings ordnande skedde under ledning av en kommitté, tillsatt av Svenska teknologföreningens avdelning för husbyggnadskonst. Avsikten var icke blott att ge allmänheten ett mera ingående begrepp om de allmänna byggnadsmaterialierna, utan även att genom

standardprov vägleda vid upprättandet av byggnadskontrakt och beskrivningar.[15]

Föreläsningar.

Föreläsningsverksamheten odlades livligt under 1902. I den nya föreläsningssalen höllos populärföreläsningar varje vecka med fritt inträde (om cellulosa, om »materialier för alstrande av värme och ljus» etc.); dessutom höll föreståndaren för tullavdelningen Ruus en gång i veckan föreläsning i varukännedom för tulltjänstemän. I båda fallen var salen »till hela sitt utrymme upptagen, och vid en del föredrag ha icke alla inträdessökande kunnat beredas plats», rapporterade styrelsen. En 1902 införd nyhet var att museet kostnadsfritt lånade ut föredragsmanuskript, skioptikonbilder och planscher till föreläsningsföreningarna i landsorten, ett uppslag, som mottogs med stort intresse.

Statsanslag.

Som ovan nämndes ansökte Handelsföreningen på hösten 1899 om statsanslag för museiverksamhetens bedrivande, men först efter en förnyad skrivelse av den 25. oktober 1900 erhölls i januari 1901 ett statsanslag på 8.000 kr, avsett för rörelsen under 1900, och lika stora belopp lämnades av staten under de följande åren, under 1907 och 1908 9.000 kr per år. Trots dessa statsanslag var museets ekonomi svag. I regel tillsköt Handelsföreningen årligen 4.000 kr.

Under detta museets sista decennium, 1900-talets första, kom föremålsinsamlingen mer och mer i skymundan. Som tidigare nämnts sjönk antalet nyförvärv år efter år — år 1904 blott 24, år 1907 21. Däremot underströks institutionens karaktär av läroanstalt genom de talrika föreläsningarna — omkring 20 stycken årligen — och lektionerna för äldre och yngre. Bland föredragshållarna 1902 märktes Rektor Åke W:son Munthe över »En blick på världshandeln», Docent Klas Sondén över »Mätning av värme samt eldning», Civilingeniör G. Dillner över »Stenkol och torv», Ingeniör K. E. Peterson över »Petroleum och dess produkter», Ingeniör R. W. Strehlenert över »Cellulosa och dess användning inom pappersindustrien» och Direktör C. J. Lundström om »Acetylen och karbid». Byggnadsavdelningen var slutordnad 1905 och förestods av Arkitekt Rudolf S. Enblom, som samtidigt var överlärare vid Tekniska skolan och ofta förde sina lärjungar därifrån till »Handelsmuseet» vid Regeringsgatan. Informationsavdelningen hade samlat ett värdefullt handbibliotek och bedrev även kommersiell informationsverksamhet.

Emellertid lyckades museet trots alla ansträngningar icke vinna något varaktigt fotfäste i allmänhetens intresse och ej heller den upp-

skattning i skilda kretsar, som Handelsföreningen räknat med. Då därtill kom, att museets underhåll, trots statsanslagen, innebar stora kostnader för föreningen, började Handelsföreningens styrelse efter några år söka få museet överlämnat till en annan institution, för vars program och uppgifter det passade bättre än för föreningens.

Handelshögskolan. År 1909 inrättades Handelshögskolan i Stockholm, huvudsakligen tack vare Bankdirektör K. A. Wallenbergs donation. Handelsföreningens styrelse fann, att denna undervisningsanstalt kunde få större nytta och glädje av »Handelsmuseets» samlingar och erbjöd alltså den nya högskolan på nyåret 1909 att kostnadsfritt få övertaga huvuddelen av museets innehåll, vilket erbjudande tacksamt accepterades av högskolans styrelse. Sista till museet skänkta föremålet inkom dit i januari 1909 och var ett prov av engelskt tackjärn, skänkt av firman Forsberg & Mark. Därpå överflyttades museisamlingarna på våren 1909 från Regeringsgatan 40, där museet hållits öppet under över 11 år, till Handelshögskolans första lokaler vid Brunkebergstorg 2, där samlingarna delvis uppställdes till undervisningens tjänst, delvis magasinerades. En mindre del av museets bestånd lämnades likaledes som gåva till Frans Schartaus Handelsinstitut, vilket vid denna tid ännu hade lokaler i sin äldre byggnad vid Fjällgatan 23 på Södermalm.[16]

Därmed var Svenskt Industri- och Handelsmuseum som egen institution ett avslutat kapitel. Handelsföreningen upphörde från våren 1909 helt och hållet med sin befattning med museet och de verksamhetsgrenar, som stått i sammanhang med detsamma. För övrigt upphörde även Sveriges Allmänna Handelsförening, som grundats 1884 och var landets första mera omfattande köpmannaorganisation, år 1918, då den sammanslogs med Sveriges Minuthandlares Riksförbund till det ännu existerande Sveriges Köpmannaförbund.

Säkerligen fyllde museisamlingarna, särskilt varuprovsamlingen, en lämplig uppgift som åskådningsmaterial vid Handelshögskolans undervisning, där de ofta demonstrerades som åskådningsobjekt vid elevernas utbildning i geografi och varukännedom. Officiellt hette de överflyttade museisamlingarna ännu »Handelsmuseum», men inom Handelshögskolan benämndes de av lärare och elever »Varumuseet». Större delen var dock magasinerat, så länge Högskolan var belägen vid Brunkebergstorg. Efter flyttningen 1926 till den av Ivar Tengbom ritade byggnaden vid Sveavägen 65 blev det bättre utrymme för samlingarnas uppställande. De inordnades 1926—27 i ett

tjugotal glasskåp, vilka ännu finnas kvar i korridorerna en och två trappor upp. Arbetet med föremålens montering och etikettering leddes först av Professor Johan G. Andersson, sedan av nuvarande Professor Olof G. Jonasson. De äldre numren och etiketterna borttogos i regel, men i vissa fall sitta ännu de gamla, i vacker rundskrift textade etiketterna kvar. Så är förhållandet med den samling, som en gång bildade museets »pretiosa», den säkert rätt enastående samlingen av kopior av kända diamanter och ädelstenar.

Ehuru Svenskt Industri- och Handelsmuseum upphörde som museum för snart 35 år sedan ha dess föremål ingalunda upphört att användas i undervisande syfte, utan komma ännu till användning vid Handelshögskolans undervisning i varukunskap och geografi.

Tillkommet under det nationalistiska 1890-talet och inspirererat av en nordamerikansk förebild sökte museet på sitt sätt slå en brygga mellan Sverige och utlandet. Dess program, som blott till ringa del kom att realiseras, var också det ett uttryck för den optimistiska synpunkten hos de Laval och hans medhjälpare att »hela världen är vårt arbetsfält».

Källor.

1. Om undervisningsverksamheten m. m. vid Philadelphias Commercial Museum se vidare Harry von Eckermann, »Den praktiska undervisningen vid Handelsmuseet i Philadelphia», Tidskrift för praktiska ungdomsskolor, Ljusdal 1923.
2. Reinhold Hörnell, »Några ord om Svenskt Industri- och Handelsmuseums förhistoria och första skeden, omfattande tiden till den 9 augusti 1899», O. L. Svanbäcks tryckeri, Stockholm 1902.
3. »Industripalatset» var från 1893 namnet på den 1888 efter ritningar av Arkitekt Gustaf Lindgren uppförda teaterbyggnad vid Karlavägen 30, vilken ursprungligen avsågs till cirkusändamål (»hästoperan» åren 1888—93) sedan blev utställnings- och museumslokal och i 1900-talets början åter teater under namnen »Olympia» och »Östermalmsteatern», tills byggnaden nedbrann 1913.
4. Riksdagstrycket, motioner i Första Kammaren 1895 nr 47.
5. Hörnells museiprogram återfinnes i tryck i Sveriges Allmänna Handelsförenings månadsskrift okt. 1895 och i Ny Illustrerad Tidning 9. nov. 1895.
6. Bland i Industripalatset utställda föremål av tekniskt-historiskt intresse märktes bl. a. ett Edisons kinetoskop omkring 1895 — den första filmförevisningen i Sverige — samt de originella utställningsmontrer för industrifirmor, som avbildas i Ny Ill. Tidning mars—april 1894.
7. Jättemontern reklamerade för firman G. J. Sundbergs ansjovisfabrik, Lysekil, och beskrives i Ny Ill. Tidning 7. april 1894.
8. Hörnells tal är citerat efter hans koncept, bevarat hos hans dotter Fru Vera Renhorn, Skellefteå.
9. Diarieboken (i stor, liggande folio) förvaras i Handelshögskolans arkiv.
10. Ur artikel av onämnd förf. i Handelsföreningens månadsskrift jan. 1897.
11. De i museet 1897 hållna föredragen finnas tryckta i »Berättelse öfver Föreningens för ett svenskt Industri- och Handelsmuseum verksamhet från dess stiftande den 16. sept. 1895 till årsmötet den 26. febr. 1897, jämte Föredrag hållna i Museets auditorium», Stockholm 1897.
12. Om Handelsföreningens årsmöte 1899, skrivelsen till kongl. maj:t m. m. se månadsskriften okt. och nov. 1899 samt om museets verksamhet även »Berättelse öfver Föreningens för ett svenskt Industri- och Handelsmuseum verksamhet från årsmötet 1897 till årsmötet 1898», Stockholm 1898.
13. Handelsföreningens nya museiprogram liksom program för »Samfundet för främjande af Svenskt Industri- och Handelsmuseum» okt. 1899 utskickades i separat tryckt cirkulär av föreningen.
14. R. Hörnell, »Några ord —», Sthlm 1902, skjuter anledningen till hans avskedande från museet på en styrelseledamot i Handelsföreningen, vilken person »säkerligen i en framtid ämnat vindicera åt sig även hedern av museets tillkomst».
15. Handelsföreningens månadsskrift jan. 1902.
16. Om museets sista tid och avveckling se H. Rosman, »Sveriges Allmänna Handelsförening 1884—1910», Stockholm 1910. — Sveriges Allmänna Exportförening öppnade 1907 i sina lokaler en permanent utställning av främmande länders produkter efter mönster av Philadelphias Commercial museums motsvarande avdelning. Se M. Clarholm, Stipendiatberättelse, Svensk Export 1905.